

Ks. Wojciech Góral ski. *Kapituła katedralna w Płocku XII-XVI w. Studium z dziejów organizacji prawnej kapituł polskich*. Płock 1979 ss. 324. Płockie Wydawnictwo Diecezjalne.

Płockie Wydawnictwo Diecezjalne coraz wyraźniej zaznacza swój udział w upowszechnianiu dorobku naukowego w zakresie dyscyplin kościelnych publikując nie tylko rocznik „Studia Płockie”, lecz także osobne pozycje książkowe. Wśród ostatnich szczególnie miejsce zajmuje niewątpliwie obszerne i gruntowne studium ks. W. Góral skiego o kapitule katedralnej płockiej, zasługujące na uwagę zarówno ze strony kanonistów, jak też historyków zajmujących się strukturami kościelnymi. Jest to rozprawa, na podstawie której autor — po przeprowadzeniu przewodu habilitacyjnego na Wydziale Prawa Kanonicznego KUL — uzyskał przed kilkoma laty stopień doktora habilitowanego.

Chociaż w ostatnich kilku dziesięcioleciach napisano szereg monografii historycznych i prawnohistorycznych, poświęconych kapitułom polskim, katedralnym i kolegiackim, z których wszakże tylko część została opublikowana, to jednak możliwości i potrzeby nauki w tym zakresie są nadal znaczne. Kapituły zwłaszcza katedralne, odgrywały przez szereg wieków ważną rolę nie tylko w życiu Kościoła, ale również w dziedzinie szkolnictwa i kultury. Dokładne poznanie ich dziejów, organizacji i funkcji jest więc w szeroko rozumianym interesie nauki i Kościoła, w ramach którego te instytucje rozwinęły się i prowadziły działalność. Kapituły jednak nie są ani szczególnie pociągającym, ani łatwym przedmiotem badań. Należą bowiem obecnie do instytucji o niewielkim i zmniejszającym się jeszcze znaczeniu, pełne zaś odtworzenie ich przeszłości wymaga żmudnych badań obejmujących w większości źródła nie drukowane, które pozostają w różnych archiwach.

Kapituła płocka nie posiadała dotychczas pełnego opracowania nawet obejmującego pewien okres jej dziejów. Po-

za rozprawą S. Zachorowskiego *Rozwój i ustroj kapituł polskich w wiekach średnich* (Kraków 1912), która uwzględnia również dane odnoszące się do kapituły płockiej, zawarte w wybranych źródłach drukowanych, kapitułą tą, a właściwie niektórymi zagadnieniami z różnych okresów jej długich dziejów, zajmowano się zaledwie w kilku pracach.

Z omówionych tu pobieżnie względów podjęcie badań nad kapitułą płocką było więc jak najbardziej uzasadnione, ale realizacja tego zamierzenia nie była łatwa. Z jednej strony wymagała odpowiedniego przygotowania i szczegółowej, żmudnej kwerendy, głównie archiwalnej, z drugiej zaś strony zmuszała do ograniczenia przedmiotu badań tak pod względem czasowym, jak i rzeczowym.

Ks. W. Góral ski podejmując decyzję o wyborze kapituły płockiej za przedmiot badań i opracowania, posiadał odpowiednie przygotowanie do takiej pracy i sprzyjające jej wykonaniu warunki. Był już zaprawiony w badaniach archiwalnych i znał problematykę kapituł, wcześniej bowiem zajmował się kapitułą kolegiacką w Pułtusku, której opracowanie wybrał za temat rozprawy doktorskiej, opublikowanej prawie w całości w serii artykułów. Ponadto będąc kapłanem diecezji płockiej i przez pewien czas pracownikiem kurii biskupiej w Płocku, miał znacznie ułatwiony dostęp do archiwaliów kapitułnych. Trzeba stwierdzić, że ks. Góral ski zarówno zdobyłą wcześniej wiedzę o kapitułach i doświadczenie w badaniach archiwalnych, jak też sprzyjające warunki w pełni wykorzystał, czego świadectwem jest opublikowana ostatnio rozprawa o kapitule płockiej, owoc kilkuletnich, gruntownych studiów.

Autorowi omawianej rozprawy chodziło przede wszystkim o ukazanie „organizacji prawnej, czyli ustroju praw-

nego kapituły plockiej” (wstęp s. 27). Nie zamierzał opracowywać dziejów kapituły. Skupił swą uwagę na jej problematyce prawnej, dając studium prawnohistoryczne. Szereg zagadnień świadomie pominął. Właściwym jednak usprawiedliwieniem pominięcia takich kwestii jak obowiązki kapituły wobec świątyni katedralnej i funkcje duszpasterskie jest nie tyle pozostawanie ich poza sferą prawnej problematyki kapituły, lecz raczej trudność szczegółowego opracowania tych zagadnień w ramach i tak już obszernego studium; ogólnikowe ich potraktowanie nie czyniłoby zadość potrzebie i oczekiwaniom, nie dawałoby pełnego obrazu.

Słusznie też autor zastosował w rozprawie ograniczenie czasowe. Zajął się on okresem istnienia i funkcjonowania kapituły plockiej od jej powstania (koniec XI w.) do ostatnich lat XVI w., a więc okresem powstania, rozwoju i największej świetności kapituły. Po soborze tryndenckim, którego uchwały zostały całkowicie wprowadzone na terenie diecezji plockiej dopiero po r. 1590, rola kapituły plockiej, podobnie jak innych polskich kapituł katedralnych, zmalała wskutek większego uzależnienia od biskupów. Za ograniczeniem czasowym przemawiały również względy praktyczne. Trudno bowiem byłoby należycie uwzględnić w jednej rozprawie nawet tylko prawną problematykę dziewięciowiekowej już instytucji.

W układzie rzeczowym materiału autor zastosował ogólnie przyjęty schemat, odpowiadający organizacji i działalności kolegów kapitulnych. Całość problematyki ujął w sześciu rozdziałach, obejmujących zasadnicze zagadnienia rozprawy.

W rozdziale pierwszym autor zajmuje się powstaniem i rozwojem kapituły, który trwał do początków XIII w. Powstanie kapituły jest przedstawione na szerokim tle sytuacji politycznej i kościelnej Mazowsza. Autor opowiada się za zakonnym (benedyktynskim) pochodzeniem kapituły plockiej, która już w końcu XI w. została przekształcona w

kolegium duchowieństwa diecezjalnego, świeckiego. Przedstawiając rozwój kapituły autor omawia istotne zagadnienia, którymi szerzej zajmuje się w następnych rozdziałach, mianowicie kwestie: majątku kapitulnego, wewnętrznej organizacji kapituły oraz jej relacji do biskupów.

Rozdział drugi poświęcony składowi kapituły zawiera omówienie poszczególnych prałatur i kanonii z uwzględnieniem czasu ich powstania i kolejności w kapitule oraz form szczególnych, tj. kanonikatu fikcyjnego (tzw. ślepego) i kanonii nadliczbowych.

W rozdziale trzecim autor przedstawia problem obsadzania stanowisk kapitulnych, czyli prowizji kanonicznej, zróżnicowanej w czasie tak co do wymogów stawianych kandydatom, jak i instancji uprawnionych do działania w ramach etapów tej prowizji.

Rozdział czwarty ukazuje poszczególne obowiązki i uprawnienia prałatów i kanoników plockich. Sporo miejsca poświęca tu autor elementom uposażenia członków kapituły i jego zróżnicowaniu.

Przedmiotem rozdziału piątego jest ustrój kapituły jako korporacji, czyli osoby prawnej. Są tu przedstawione następujące zagadnienia: posiedzenia kapituły, ustawodawstwo kapitulne, władza dyscyplinarna kapituły, urzędnicy kapitulni, archiwum i biblioteka kapituły oraz majątek wspólny i jego zarząd. Szczególną wartość posiadają ustalenia dotyczące ustawodawstwa kapitulnego, w którym autor wyróżnia dekrety i statuty, jego kształtowania i istotnych elementów zwłaszcza wychodzących poza ramy prawa kanonicznego, powszechnego i partykularnego polskiego.

W rozdziale szóstym, ostatnim, autor przedstawia stosunek kapituły do biskupa i jej udział w zarządzaniu diecezją tak w czasie gdy kierował nią biskup (*sede plena*), jak i w okresie kiedy urząd biskupa był nie obsadzony (*sede vacante*). Na podkreślenie zasługują ustalenia autora dotyczące wpływu kapituły na obsadzanie stolicy biskupiej oraz na po-

wierzenie głównych urzędów w diecezji.

Rozprawa ks. W. Góralskiego daje pełny i poprawny obraz powstania, organizacji i zasadniczych funkcji kapituły płockiej w wybranym przez niego okresie. Uderza bogactwo informacji szczegółowych, niekiedy drobnych, które autor tak jednak umiejętnie włącza w główne wątki, że te nie schodzą z pola widzenia czytelnika i nie ulegają zagubieniu czy zatarciu. Wyjątkowo tylko chciałoby się otrzymać od autora jeszcze nieco więcej informacji, np. w kwestii przeznaczenia dochodów z majątku wspólnego, jakim celom — poza wynagrodzeniem za czynności zwyczajne i specjalne członków kapituły i osób do tego powołanych — dochody te służyły.

W kwestiach szczegółowych autor dokonał szeregu ustaleń korygujących bądź uzupełniających poglądy wcześniejsze, głównie Zachorowskiego, odnośnie do kapituły płockiej. Należy z uznaniem podkreślić, że wszystkie zagadnienia przedstawione w rozprawie, zwłaszcza stwierdzenia dotyczące kwestii spornych, w których autor wypowiada własne zdanie, odmienne od innych autorów, są dobrze i przekonująco udokumentowane. Wyraźnie rozgranicza autor twierdzenia, mające pewne uzasadnienie w źródłach, od hipotez czy przypuszczeń, które wypowiada w kwestiach wątpliwych, gdy źródła nie dają wystarczających podstaw do jednoznacznych ustaleń.

Bogaty materiał dokumentacyjny zamieszczony w przypisach zawiera nie tylko odsyłacze do odpowiednich pozycji źródłowych i literatury, ale także ważniejsze teksty źródłowe oraz sporo uzupełniających tekst rozprawy wiadomości, wyjaśnień i uwag krytycznych czy polemicznych w stosunku do poglądów innych autorów. Korzystanie z tej ważnej dokumentacji jest jednak znacznie utrudnione, ponieważ przypisy zostały zamieszczone nie równolegle z tekstem, lecz na końcu poszczególnych rozdziałów.

Opracowanie tak rozległej problematyki w sposób wyczerpujący, a zarazem

przejrzysty i nie nasuwający trudności nawet czytelnikowi mniej zorientowanemu w przedmiocie rozprawy, stało się możliwe dzięki wszechstronnemu uwzględnieniu i wykorzystaniu źródeł i literatury oraz dobremu opanowaniu przez autora warsztatu naukowego. Autor uwzględnił nie tylko całość dostępnych obecnie źródeł, w znacznej części nie drukowanych, dotyczących kapituły płockiej, co było niezbędne, ale także materiał ustawodawczy, przepisy prawa powszechnego i polskiego prawa synodalnego oraz niektóre źródła odnoszące się do innych kapituł polskich. Wykorzystanie źródeł wymienionych tu w drugiej grupie oraz szeroko rozumianej literatury przedmiotu dostarczyło autorowi materiału porównawczego, niekiedy uzupełniającego, pozwoliło na ukazanie pewnych odrębności, cech specyficznych w organizacji i działalności kapituły płockiej w porównaniu z innymi kapitułami polskimi. Stąd słusznie nadał autor rozprawie podtytuł *Studium z dziejów organizacji prawnej kapituł polskich*.

Wykaz źródeł i literatury jest imponujący: 14 stronice drobnego druku, kilkaset pozycji, przy czym niektóre tytuły w dziale źródeł obejmują po kilkanaście tomów. Również wykorzystanie tego materiału nie nasuwa żadnych zastrzeżeń. Z formalnego punktu widzenia trudno się jedynie zgodzić z zamieszczeniem przez autora niektórych pozycji o charakterze źródłowym wśród opracowań. Dotyczy to w szczególności dzieła J. Sawickiego: *Synody diecezji płockiej i ich statuty*, z której to pozycji czerpał autor wielokrotnie przede wszystkim teksty źródłowe.

Praca jest napisana bardzo starannie, językiem poprawnym, łatwym w czytaniu, budzącym zainteresowanie i aprobatę. Do wyjątkowych pod tym względem usterek należy wielokrotne używanie w odniesieniu do członków kapituły słów „ilość”, „skład ilościowy” (zwłaszcza w rozdziale drugim) zamiast poprawnych „liczba”, „skład liczbowy albo liczebny”.

Merytorycznej i formalnej poprawności i staranności autora nie dotrzymała jednak niestety kroku korekta wydawnicza, wskutek czego rozprawa zarówno w tekście, jak i w przypisach zawiera dość dużo błędów drukarskich. Przeważnie są to drobne pomyłki literowe, łatwe do zauważenia i poprawienia przez czytelnika. Do bardziej przykrych należą zniekształcenia nazwisk — E. Friedberga (s. 12), Z. Sułowskiego (s. 61), S. Zachorowskiego (s. 62). Zdarzają się również takie zniekształcenia słów, że trudniej doszukać się właściwych wyrazów. Na s. 26 chodzi nie o kapitułę „chełmińską”, lecz chełmską. Zamiast „w związku z konserwacją katedry płockiej” (s. 86) powinno być chyba „w związku z konsekracją...”. W miejsce „po zgodzie [...] kanonika” (s. 178) należy umieścić „po zgonie”. Na s. 277 nie chodzi o „dysproporcje prawa powszechnego”, lecz o

jego dyspozycje. Zamiast tzw. „system pultowy” (s. 244) powinno być chyba system pulpitowy. Wreszcie zamiast „w Mogile” (s. 313) ma być w Mogilnie. Szkoda, że nie dołączono do rozprawy pełnej erraty, która pozwoliłaby na poprawienie wszystkich pomyłek.

Przydałoby się również obcojęzyczne streszczenie rozprawy, aby z jej wyników mogli korzystać bez trudności nie znający języka polskiego.

W podsumowaniu trzeba jeszcze raz podkreślić, że rozprawa ks. W. Góralskiego o kapitule płockiej stanowi potrzebną i bardzo wartościową pozycję polskiej kanonistyki. Autorowi za napisanie, a Płockiemu Wydawnictwu Diecezjalnemu za opublikowanie tej rozprawy należy się uznanie i wdzięczność.

Ks. Piotr Hemperek